

MALATYA YÖRESİ AĞIZLARINDA ESKİ TÜRKÇEDEN BUGÜNE ULAŞAN TÜRKÇE SÖZLER

Cemil GÜLSEREN

Öz: Malatya yöresi ağızlarında geçen kelimelerin içerisinde Türkçe'nin dışında yabancı kökenli kelimeler de yer almaktadır (Arapça, Farsça vb.). Türkçe kelimelerin bir kısmını artık bilmeyen ve anlamayan genç kuşaklara sahibiz. Günümüzde "arkaik" olarak anılan bu kelimeler, unutulmaya yüz tutmuş Türkçe kelimelerdir. Günümüz Türkiye Türkçesinde bile kullanılmayan bu kelimelerin kaynağı için geriye doğru gidilecek olursa, Eski Anadolu Türkçesi, Orta Türkçe, Eski Türkçenin Uygur kolu ve hatta Köktürk yazıtlarına bile ulaşılır.

Makalede Malatya ili ağızlarında geçen bu kelimelerin biçimleri sıralanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Eski Türkçe, Günümüz Türkiye Türkçesi, Malatya Ağızı.

WORDS OF MALATYA REGION DIALECT REACHING FROM OLD TURKISH TO NOW

Abstract: Among the words in the dialects of the Malatya Region, there are also many words of foreign origin (Arabic, Persian etc.) besides Turkish. Now we have young generations who do not know and understand some of the Turkish words anymore. These words, nowadays known as "archaic Turkish, are Turkish words that are almost forgotten. If these words, even unused in standard Turkish today, are analyzed chronologically to reveal their origins, one can come across with Old Anatolian Turkish, Middle Turkish, Old Turkish Uyghur branches and even Gokturk inscriptions.

In this article, the forms of these words in the dialects of Malatya are tried to be listed.

Key Words: Old Turkish, Contemporary Turkish, Malatya dialect.

Bu Makaleye Atıf İçin / To Cite This Article

Gülseren, C. (2019). *Malatya yöresi ağızlarında eski türkçeden bugüne ulaşan türkçe sözler - malatya regions turkish words reaching from ancient turkish today*. USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi - International Journal Of Social Sciences Academy, 1(2), 5-13.

Giriş:

Eski Türkçede kullanılmış olan sözcüklerden bir kısmının Türkiye Türkçesi ve Anadolu Ağızlarında yaşadığını biliyoruz. Bunların bazıları Hâlen konuşulup, yazılmakta; bazılarını da ancak sözlüklerde bulabilmekteyiz. Türkçe sözlükler dışında özellikle de Derleme Sözlüğü bu sözcüklerin muhafaza edildiği hazinelerdir.

Bu makalemizde Eski Türkçeden bugüne ulaşan, Malatya Yöresi Ağızlarında da yaşayan sözcükleri 'sözlük disiplini'ne' sıralamaya çalıştık. Eski Türkçeden bugüne ulaşan sözcüklerin ses ve biçim özellikleri bakımından değişim ve gelişme sürecini ayrıntılı olarak göstermedik. Sözcüğün yalnızca Eski Türkçedeki kök halini esas alarak o dönemdeki anlamını verdik. Sözcüğün geçtiği yazıt ve yazma eserleri de referans olarak parantez içerisinde belirttik. Bugünkü sözlük anlamıyla ve referans cümlesiyle yaşayan halini gösterdik. Bu ve benzeri örnekleri kuşkusuz Anadolu'nun diğer ağızlarında da görebilmek mümkündür. Elbette bin yılı aşkın süredir dilimizde kullanılan sözcükler, o dönemden bugünlere gelirken birçok ses ve şekil değişiklikleri yanında anlam değişimleri de geçirmiştir. Üzücü olan şu ki; alfabetik olarak sıraladığımız sözcüklerin giderek kaybolmakta olduğunu görmek gerçeği ile karşı karşıyayız.

Ağdırmak < ET. ag- 'yükselmek' > ağ-tur- 'tırmandırmak' ; ağdırmak ' kalkmak, yükselmek' (Suv. 616, 14.) : Bir nesneyi yükseltmek, çıkmak. "*Hayvana dengeli yükleyin. Ağdırırsınız sonra.*"

Ağı < ET. agu 'ağı, zehir' (TT.II 16, 13), DLT'de Agu: Öldürücü zehir. :Yöremizde çok tuzlu anlamında kullanılmaktadır: "*Bu ne biçim yemek; tuz ağası sanki.*"

Ağnanmak < ET. ağna-n-mak, ağnamak ' Arkası üstü yere sürtünmek, debelenmek' (U. III. 35,20): DLT'de de geçen bu kelime; atlar ve eşeklerin toprakta yatıp debelenmesi anlamında yaşamaktadır.

Argın < ET. Ar-mak'tan ' yorulmak' > ar-gın: Yöremizde de 'yorgun, zayıf, bitkin' anlamıyla kullanılmaktadır. "*Yorgun argın ırgattan, işten geliyor.*" (MİA)

Arıcak, arıcak < ET. Arıç ' temiz, saf, kusursuz' > arı+cak: Temiz, tertemiz. "*Dip bucağ arıcak olmuş Elinize sağlık kızlar.*"

Arisilli < ET. arıç+sıl+ig+li: Tertemiz, düzenli. "*Bana arisilli bir gelin gerek.*"

Basırmak < ET. Bas-ur-mak ' ezmek, basmak' (H. I 14, 180) : Bölgemizde 'kapatmak' , 'saklamak' anlamında kullanılmaktadır: "*...ula yorum heç isteem galmadı. Şorulara bi yere go, basır bahalım sahlan basır...*" (MS)

Bastık < ET. Bas-t-ık- "basılmak, ezilmek": 'Pestil' ve 'bestil' de denilmektedir. Üzüm ya da dutun ezilip kaynatılması sonunda elde edilen yoğun kıvamlı şirenin bezlerde kurutulması ile elde edilen yiyecek. "*oluğundan şire akar dururdu. / bastıkların dam üstünde gururdu*" (İ. A. Ateş)

Boyah: < ET. bodu-g ' boya' : Boya. "*Hasan Usta gelirdi, boyah getirirdi.*" (MİA.)

Bük: < ET. bük ' Köşe, bucağ; sık ağaçlık' (I D 4, II D 5) : Bölgemizde 'dere, ırmak kenarlarında çalı ve dikenli bitki topluluğu, bayır yer' anlamında halen kullanılmaktadır.

“Darektiler hep çayların büküne / Kalıç ellik yasak oldu ekine / Dermeden usandı eller bu sene”-Aşık Sefine- (MS)

Çalma: < ET. Çal- ‘sarmak’. Çal-ma: Yazma da denilen başörtüsü. “Kiminin çalması olurdu başında.”(MİA)

Çapa çapa: < ET. Çap- ‘koşmak, (atı) koşturmak, ses çıkarmak’.: Koşa koşa. “Çapa çapa döndü.”

Çat < ET. çat : 1. İki dere veya yolun birleştiği yer. 2. Orta yer. “Alnının çatına vuracaksın iki tane.” 3. Kuyruk sokumu, bacakların birleştiği yer. “Çatında kalasica.” –İlenç-

Çeç: < ET. çeç (Uyg. Alt. Yar.) ‘Dalak halinde (balsız) petek.’: Balı alınmış, sağılmış petek.

Çeper: < ET. çeb-(çevir-).1. Çit, duvar. 2.Koyunlar için yazlık barınak. “Zifiri karanlıkta çaliya çepere düştüm / Kayısı bahçesinin çeperini atlardım. Doğruyu koyup da yanlışta gitme / doğru yoldan yürü çepere sapma.” –Aşık Balı-

Çimmek: < ET. Çom-‘batmak, dalmak’. (EUTS, 65) : Yıkanmak. “ Öğlenin kan sıcaklığında bütün çocuklar çayda çimerdik.”

Dayak < ET. Taya-mak > taya-k > dayak (TT. I. 15, 191; Suv. 529-530): 1. Evin dış kapısının arkasına konulan ağaç.2 Meyveli ağacın dallarının kırılmaması için dal altına dikilen destek ağacı. “Hırsız evde iken kapı dayak tutmaz.” “Kaysılara dayak vermezsen kırılırlar.”

değirmi < ET. Teg-ir-mi > Tegirmi. Yuvarlak, çevre, değirmi’ (Suv. 92, 17) : 1.Yuvarlak. 2. Eni boyu eşit başörtüsü, yazma. “Gelin bana bir değirmi tülbentlik almış.”

depreşmek < ET. tep- ‘vurmak’ > Tep-re-ş- : Kıpırdamak. “ Hiç sorma yorum ağrılarım depreşti.”

deşmek < ET.teş-/ tış- : Delmek, yarmak, yara açmak. “Dokunma bana,deşme yarımı.”

dikme < ET. tik-mek ‘dikmek’ (Suv. 154, 5) > tik-me : 1. Yeni dikilmiş kavak fidanı. “ Dikmeliğe hayvanları bırakmayın.” 2. Uzunca, düzgün ağaç.

Dolah < ET. tol-ıg+a- > tolgamak (USp. 298) : Çobanların çarık giymeden önce bacaklarına sardıkları yün sargı, tozluk. 2. Baş örtüsü, boyuna dolanan atkı. “Başına bir dolah atmış geziyor.” “Kimisi dolah atardı kimi para.”(MİA)

Don < ET. ton ‘giysi, kürk’ (Suv. 613, 3.) : 1. Çamaşır. “Don yıkayan gelin doymamış; babası evine gitmiş.” 2. Post, yün. “Al’dır kayıp olan atımın donu” Ömer Hulusi Baylar, “Goyunun donuna girmiş. Sürüye garişmiş gız.”(MİA)

Döşenmek < ET. töşen-mek : 1. Damada veya geline yüz açık günü takı takmak. 2. Düzene girmek, bitirmek. 3. Yere yaymak. “Geline de eyi para döşendi.”

Düneğin < ET. tün ‘ gece, karanlık’ (KT D27, BK D22 ; Ust. 200, 88) > tün+leyin veya tün+eyin : Bir gün evvel, dün; düneyin. “Düneğin şehere gettim.”

Düzgünelik < ET. tüz- ‘ dizmek, düzeltmek’ > tüz-gün+kine+lik ; tüz ‘ doğru, kusursuz’ (I D 3): Düzgünce. “ ...düzgünelik şiltenin içine soharıh ağzını dikerik iyneynen.” (MİA)

Ece < ET. eçe , eçi ‘ ağabey, amca’ (I D 16, II D 14 bçy.;Man. I. 22, 3) : Büyük kardeş, ağabey.

Edik < ET. etük, edük ‘papuç’ (USp. 86, 7 ; TT. VII. 53, 1.) : Köylü çizmesi.

Em < ET. em ‘tedavi vasıtası’ (TT. I. 11, 109; Suv. 478, 16.): İlaç, merhem. “Elindeki çatlağa em edeyim de süreyim.” (MS)

Evirmek < ET. ebir- > evir- (Pfahl. 23, 25.) : Çevirmek, bükmek.

Eyegi < ET. eyegü ‘Yan, taraf’ (H. II. 29.) : Kaburga kemiği, eye kemiği.

Gak < ET. kak ‘kurutulmuş nesne’ : Elma, armut kurusu.

Garım < ET. karım ‘ çukur, yalak, su hendeği’ (P. P. 59, 5) : ark, su kanalı.

Gartmış < ET. kart ‘Yaşlı, eski’ (EUTS, 169) ; karı-t- > kart +(ı)mış: evlenmemiş, yaşı geçmiş kız.

Geçe < ET. keç- ‘geçmek, aşmak’ (Suv. 623, 1); keçe ‘Öte tarafta’ (I C 4, II Ş 3; I D 37 T. 38 bçy.): Taraf, yön, yaka. “ O geçeye siz geçin.” (MS.)

Gen < ET. kiñ ,keng, king ‘geniş’(USp. 66, 13) ‘ uzak’ (TT. VIII. 91.) : geniş. “Her dar günün bir de gen günü olur.”

Genişletin < ET. keñ+iş+letin : genişçe.

Gığı < ET. kığ ‘ Gübre, tezek’ (Suv. 613, 17.) : Koyun, keçi pisliği.

Gor < ET. kur ‘ sıra, silsile’ (TT. V. 20, 6.) > kor : 1. Kadınların alınlarına gelecek şekilde taktıkları bir dizi altın, 2. Duvar örülürken üst üste dizilen taş sırası, 3. kor, sıra dizi. “Odunları iki gor dizdim.”

Goyah < ET. koy+ak : Dağ yamaçlarında çukurlukta kalan düzlük, boşluk. “ O goyah derik biz dağların kesikleri var ya orada yabani gül, yabani armut...iki üş tane goyah var.” (MİA)

Göçen < ET. köç-ken > köç-en ‘tavşan, kedi, köpek yavrusu’ : Tavşan yavrusu.

Gölük < ET. kölük ‘yük hayvanı’ (Suv. 613, 4.; TT. VIII. 92): Yük taşıyan at, katır, eşek. “ Gidip gölükleri yüklyoduh.” (MİA.)

Gönüllenenmek < ET. köngül ‘ gönül, kalp, istek, arzu’ > köngül+le-n- : küsmek, darılmak, kırılmak.

Görpe < ET. körpe ‘ ikinci ürün, yaz ürünü’ : 1. Taze; 2. Koyun ve keçi yavrusu. “Gorpe güderken yanımızda kitap da götürürdük.” (MS)

Göynütmek < ET. köy - ‘Yanmak, kavrulmak’ (USt. 200, 94; Suv. 603 bçy.); köy-dür- ‘ yakmak’; köyir- ‘ yakmak’: 1. Yakmak. 2. (Mec.) İçin yanmak. “Hasreti göynüttü beni.”

Göz < ET. kö-z+e ‘göze, pınar’ (Suv. 204; KT K II): Suyun çıktığı yer, göze, kaynak. “ Keçinin uyuzu, pınarın gözünden su içermiş.”

Gözemek < ET. kö-z+e- : Kumaştaki deliği örerek kapatmak.

Gözgü < ET. közüngü , köz+gü ‘ayna, gözgülü’ (TT. VI. 50, 411.) : Ayna.

Güzlük < ET. küz+lük ‘güz, sonbahar’ : Güzün ekilen tahıl, güz.

Höllük < ET. öl ‘ Islak, yaş’ (P. P. 1, 4)> h+öl+lük: Bebek altına konulan, nemi çeken özel killi toprak. “Eledim eledim, höllüg eledim.”

Irgalamak < ET. ırkal- / ırgal-, ırgamak ‘sarsmak, sallanmak, sallamak’ (Alt. Gr. 309) : Sarsmak, sallamak. “Tek başına tut ırgaladığım için bayağı yoruldu.”

Kalın < ET. kalıñ. Gerçek anlamı ‘yoğunlaşmış, sıkışmış, güçlenmiş; bağ, haraç’ (BK D 25): Bugün kullanılan anlam ise geline verilen ağırlık, başlık parası.

Kanmak < ET. kan- ‘doymak, tatmin olmak’ (TT. IV. I, 11, 115): 1. Bir ihtiyacını (susuzluk vb.) yeteri kadar karşılamak, doymak. 2. Söylenilen söze inanmak, 3. (tatlı söze) inanmak. “ Ulu soya konmaz iken / Sızıntıya kandı göynüm.” (MİA)

Karı < ET. karı , karıg ‘ yaşlı, ihtiyar, karı’ (U. II. 19, 9.) : Yaşlı, karı.

Karımak < ET. yaşlanmak. (I. 136) : kocamak. “ *Kaynanamdan karıdık, kocamdan çürüdük.*” (MS); “*Kimi yemiş içmiş kimi karımış / Kimi Hak’tan nidâ gelmiş yürümüş.*” (-Kara Hamza- MS)

Karıtmak < ET. karı- ‘ ihtiyarlamak, kocalmak’ (U. II. 19, 9.) > karı-t- : ihtiyarlatmak.

Keçek < ET. keç-ik ‘ geçit’ (Briefe. III. 400) : Köprü, geçit.

Keçit < ET. keç-(i)t ‘ geçmek, aşmak’ (Suv. 623, 1) : 1.Geçit, 2. Geçici hastalık.

Kızıl < ET. kız, kızıl, kızıl, kızıl-ıl > kızıl ‘Sıcak, ısınmış’ (Ust. 194. 1; Suv. 447; TT. VI. 16; TT. VII. 22, 34; TT VIII. 96) : 1.kızıl, kırmızı. 2. Öfkeli, geçimsiz, çok sinirli (kimse).

Kulun atmak < ET. kulun ‘tay’ (I. 36) : Gebe at ve eşeğin yavru düşürmesi.

Kuruluk < ET. kuru-g (Suv. 599, 13 ; Ust. 196, 22)+luk : Ahırda hayvanların altına saçılan, serilen kuru gübre..

Oğulluk < ET. oğul ‘oğul’ (TT. I. 13, 154; Suv. 554, 13.) : üvey oğul.

Ohuntu < ET. okı- ‘ çağırma, davet etmek’ (Wind. 249, 18.) , okunç ‘çağrı, davetiye’ (Suv. 610, 20) : Düğün davetiyesi. “Düğün varmış köyde. Bize de okuntu gelmişti.” (MS)

Onmak < ET. on-‘ şifa bulmak, sağlamak’ (Man. I. 36, 10.) :Tedavi etmek, düzelmek. “*Aylıklı iş işte; ne ondurur ne öldürür.*”

Ödek < ET. öte- > öteg, ötek ‘ödünç, borç’ (EUTS, 154) : ücret, karşılık, zarar ödentisi.

Öl < ET. öl ‘ıslak, yaş, nemli’ (EUTS, 150; P. P. 1, 4) : Toprağın nemi, yaşlık.

Öllük < ET. öl+lük: Bebeğin altına konulan, nem çeken toprak, höllük. “Öllük eliydik halburda.”(MIA)

Örtme < ET. ört- (TT V. 6, 46) ‘ örtme, örtü’ (U. II. 33, 5.): Üstü kapalı, örtük, önü açık yer. “*Balaban’ın kerpiç evlerin yan tarafında veya damlarında hâlâ ‘örtme’, ‘örtmelik’ olarak anılan, kullanılan bölmeler vardır. Örtmeler evin en kullanışlı yeriydi.*”(MS)

Örük < ET. örü ‘yükseliş’ (TT. VII. 49, 39.) ; örki, örüki ‘yüksek’; ör- ‘ Yükselmek, çıkmak’ (TT. III, 26: 1. İp, yular.2. örülü saç.

Öte < ET. öt- ‘ bir şeye geçmek’ (H. II, 8, 23) > öt-e: 1. Konuşana göre uzakta kalan. 2. Öbür taraf.

Ötürük < ET. öt- ‘peklik çekmek’ > ötürük (H. I. 4, 2) ‘ ishâl’ : İshâl.

Övetlemek < ET. ög(k) ‘ akıl’; ög- ‘ övmek’; ög+ > ög-üt- ‘öğmek, methettirmek’ (TT. VIII. 94) > öğütlemek; öğüt ‘öğüt, nasihat’ (EUTS, 154 ; Alt. Gr. 323.): 1. Akıl vermek. 2. Yüreklendirmek.

Övke gelmek < ET. övke, öbke, öpke ‘ akciğer, hiddet, öfke’ (TT. III. 6, 29) : öfkelenmek. “*Geline bir övke gelir ağıt ederdi.*” (MS)

Pusmak < ET. bus- ‘saklanmak, pusu kurmak’ (EUTS, 159) : sinmek, büzülmek.

Saçı < ET. saçığ ‘ (saçılan) kurban, sadaka’ (TT. VII. 35, 7.) : 1.Gelinin başından saçılan şeker, para gibi şeyler. 2. Düğün armağanı. 3. Davetiye niyetine gönderilen hediye. “*Nişanını tahın, başlığını keser, parasını ödüyah; saçığı gönderelim... Bana saçı salıylar düğüne gelesin diye.*” (MIA)

Sasımak < ET. sası- ‘çürümek, kokmak’ (TT. VI. 52): Kokmak, çürümek, bozulmak. “ Bu yemek sasımış yemesen daha iyi.”

Sepçe < ET. sep- ‘ 1.çiselemek, az az yağmak; 2. yayma, düzenleme, donatma, düzeltme, hazırlamak, teçhiz etmek’ (P. P. 28, 2.)> sep-iğ+çe > sepçe: Düğünde geline verilen armağan, çeyiz, sepi.

Sımak < ET. sı- (KT D36, KP 54)‘kırmak, yenmek’ fiili aldığı yapım ekleriyle ‘sınıklı’ kırık-kırık uzmanı anlamında Malatya ağzında kullanılmaktadır.

Sındı < ET. sı-n- ‘ kırılmak, parçalanmak’ (Man. III. 29, 3; Suv. 609, 20.) > sı-n-du / sı-n-dı: Makas. “Terzi Hasan’ın kocaman bir sındısı vardı ki onu kavramak için iri kemikli, güçlü bir ele sahip olmak gerekti.” (MS)

Sırım < ET. sırım-ım > sidrim ‘ inceltmiş’ > sırım ‘sırım’ > sırım: 1.Dikiş dikmekte kullanılan dar kesilmiş deri şeridi. 2. İnce yapılı, şişman olmayan, güçlü, yakışıklı erkek için de ‘sırım’ gibi benzetmesi yapılır.

Sırımak < ET. sı- ‘kalın ve sağlam dikişle dikmek’: 1.Kabaca dikmek. 2. Yorgan köpüme. “Bugün akşama kadar anca bir yorgan sırıdım.”

Sin < ET. sin, sını ‘mezar, türbe’ < Çin. Ts’in (TT. VI. 38, 290) : Gömüt, mezar. “Sini daşlı nerelerdeydin?” “Tapusunu senin üstüne geçirem; sinime sövmeyen dedi.” (MİA)

Sünmek < ET. sü-n- ‘ gevşemek’ (U. III. 38, 35) < sü- ‘uzatmak’ : Uzamak, gevşemek. “Bu kazak çok sünmüş artık giymesen iyi olur.” (MS)

Temre < ET. temür+e-gü > temregü : bir tür deri hastalığı, temregü

Teprime < ET. tepre- ‘kıvıldamak, titremek, sarsılmak’ (TTI 10): Titreme, sallanma; deprem, sallantı. “Gorhuylar ki evde yatacaklar teprime oldu, daşlar birbirine yuvarlandı.” (MİA)

Tezmek < ET. tez- ‘kaçmak’ (Suv. 5, 10; Man. I. 6, 11) : Yolunu şaşırarak, kaçıp gitmek.

Törümek < ET. töri- ‘yaratılmak, türemek’ (Ş. 10) : Töremek, çoğalmak. “Yedi sekiz karın gedy ki dört beş yüz sene oluy tahminen eşittiğimize göre bu dört babadan köy törüyü.” (MİA)

Ulak < ET. ula-g ‘ zincir, silsile, sıra’ (Suv. 61, 17; Man. III. 13, 19) > ulak: ekli, eklentili, ulah.

Utmak < ET. ut- , üt- ‘yenmek’ (Suv. 429, 13; U. II, 21, 12; bçy..) : oyun, yarış ya da kumarda kazanmak; ütmek. “Oynamaktan maksat utmak.” (MS)

Üşmek < ET. üş-mek > üş- gur- ‘ üşüşmek, etrafına toplanmak’; üş-üş- ‘ birikmek, toplanmak: bir yere toplanmak, birikmek. “Dalında arılar üşüyorlar.” (MS)

Yahşi < ET. yakşı ‘ iyi’ (USp. 273) : pek güzel, çok iyi.

Yarma < ET. yar-ma ‘ tane, yarma’ (H. I. 8, 72; 12, 149): 1. Buğdayın iri, kabaca çekilmiş; ‘dövme’ de denilir. “Akşama yarma aşısı var.” 2. Engebeli bir yerde, bir yolu geçirmek için açılmış yer, geçit. “Yarmanın başına seni bekleyeceğim.”

Yaşmah < ET. yaş- ‘örtmek, kapatmak’ > yaşmak ‘ sürünerek gizlenmek, sinmek, saklanmak’ (TT VI.22,97) : yaşmak, başla birlikte yüzü, ağzı kapatan örtü. “Harıhdan atlarken yaşmağı da çalıya dahilmiş.”

Yazmak < ET. yad- ‘yaymak, açmak, sermek’ (P. P. 7, 2; Suv. 109, USt. 200,95) ; d > z değişikliğiyle: yaymak, hamur açmak. “Hamurun yarısını bir sacın üzerine yazarlar.” (MİA)

Yeğni < ET. yingil, yinik ‘ hafif, değersiz’ (TT. VI. 52, 448) : hafif, hoppa. “Ağır olun ki batman gelesiniz. Yeğniyi yel alır.” Eflatun Cem Güney; “ Ağır basar, yeğni kalkar.”

Yırah < ET. ırak ‘uzak’ (TT. I. 10, 78. ; KTG 5)) : Uzak. “ *Yahın olursa şelek çekiydik; yırah da olursa şahraya goyuyduh.*” (MİA.)

Yitmek < ET. yit- “küci yit-ginçe” (TTV) (Suv. 615, 15.); yitiglig ‘ yeterli, kuvvetli’ :1. Yetmek, erişmek, yükselmek 2. Yitmek, kaybolmak.

Yonmah < ET. yon- ‘ yaralamak, ziyana sokmak ’ (Chuas. 37) : yonmak, düzeltmek.

Yorga < ET. yorig ‘ gidiş, yürüyüş, yol, tarz ’ (TT. I.11,110) : atlarda rahvana yakın bir yürüyüş biçimi.

Yumuş < ET yumuş ‘ iş, vazife’ (TT. VII. 49, 54.) : iş, istek buyruğu. “Ağzı yumuş dolu.”

Yügürtme < ET. yügür- ‘ koşmak, akmak, çabuk koşmak’(U. III. 31, 8. ; KT D24, BK D10) ; T. 52 -1, 116) : Koşma.

Yülütmek < ET. yüli-t-; yülegü, yüligü ‘Ustura, bıçkı’ (TM. IV. 253, 41: 1. saçını kökten kazıtmak. “*Saçlarını yülütmüş, tanıyamadım birden.*

2. Balta, bıçak gibi gereçlerin ağzını açtırmak, biletmek. “*Kurbandan önce bıçakları yülüttüm.*”

SONUÇ

Türkiye’nin sanayi alanındaki hızlı gelişmesi, köyden şehire göçün yükselişi, beraberinde oluşan sosyo-ekonomik ve kültürel değişimler yalnızca Marmara, Batı Karadeniz ve Ege bölgesinde yaşayan insanlarımızı etkilemiş değildir. Bu durum neredeyse bütün Anadolu illerimizde söz konusudur. Hızlı şehirleşme, hızlı değişim demektir. Elbette özellikle tarım, hayvancılık, ev-,mutfak, mahalle ve günlük yaşamla doğrudan ilgili onlarca sözcük de ya unutuluyor ya değişiyor. Değişen yaşam koşullarıyla birlikte kullanmadığımız alet, araç-gereç adları ve eylemler de günden güne olmasa da yıldan yıla kullanımdan düşüyor.

Kullanmadığımız mutfak ve tarım aletleri, beslemediğimiz hayvan ve ona bağlı hayvancılık terimleri, oturmadığımız evin, yaşamadığımız mahallenin kelimeleri birer ikişer kaybolup gitmektedir.

Yaş yaşayan büyüklerin ölümü, yeni doğan ve yeni yetişen kuşağın da önceki yaşanılan hayat ve kültürle bağlantısının kopması sonucunda kullanılmayan kelimelerin, unutulması doğal karşılanmaktadır.

İşte bu makalemizde Malatya yöresi ağızlarında unutulmaya yüz tutmuş ‘arkaik’ kelimeleri sıralamaya çalıştık.

Toplam 102 kelimenin;

32 tanesi fiil; 55 tanesi isim; 10 tanesi sıfat; 5 tanesi de zarf görevindedir. Üçte iki oranında isim ve isim soylu kelime saptanmıştır.

Kelimelerin konularına göre dağılımı şöyledir:

Kelimelerin %25’i tarım ve hayvancılık; %15’i ev –mutfak; %20’si günlük hayat; %40’ı da insan- toplum-töre-gelenek-görenek ile ilgili olduğu görülmüştür. Bir başka ifadeyle unutilan, kullanılmayan kelimelerin yüzde altmış günlük hayat, gelenek görenek ile ilgili iken yüzde kırkı da tarım-hayvancılık ve buna paralel olarak ev-mutfak kültürü alanlarına aittir.

Umudumuz ve isteğimiz Türkçenin güzelliğini, gücünü yansıtan bu sözcüklerin kayıt altına alınmasıdır.

KISALTMALAR

- Alt. Gr. : A. Von Gabain, Alttürkische Grammatik, Leipzig, 1950.
Alt. Yar. : Altun Yaruk
BK D : Bilge Kağan Doğu
Briefe : W. Bang, Türkologische Briefe aus dem Berliner Ungarischen Institut, 1925.
Chuas : A. Von Le Coq Chuastuanift
D : Uigurica, ABAW, A von Gabain
DLT : Divan ü Lügat't- Türk
DUD : S: E. Malov, Dua Uygurskih dokumenta = İki Uygur vesikası
ET : Eski Türkçe
EUTS : Ahmet Caferoğlu, Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü
H : R. Rahmeti Arat, Zur Heilkunde de Uiguren
Ir : Irk Bitig
KP : Pelliot, Kalyanamkara et Papamkara
KT D : Kültigin Doğu
KT G : Kültigin Güney
Man. : A. Von Le Coq, Türkische Manichaica aus Chotscho.
MIA : Cemil Gülseren, Malatya İli Ağzları
MS : Cemil Gülseren; Malatya Sözlüğü
Pfahl. : K. Müller, Turfanfunden
P. P. : Paul Pelliot, La Version Ouigure de l'histoire des Princes Kalyanamkara et
Suv. : Suvar naprabhase. Altun Yaruk
TM : Türkiyat Mecmuası
TS : V. Thomsen, A. Steing, Manuscripts in Türkisch Runik Scripts.
TT : Türkische Turfan Texte
U : A. Von Gabain, Uigurica
Usp. : Uigurische Sprachdenkmeler
Ust. : W. Bang, A. Von Gabain, Uigurische Studien
Uyg. : Uygurca.
Wind : W. Bang, Ungarische Jahrbücher.

KAYNAKÇA

- CAFEROĞLU Ahmet, Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü, TDK Yayınları, Ankara 2015.
- ERGİN Muharrem, Orhun Abideleri, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1975.
- EYUBOĞLU İsmet Zeki, Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü, Sosyal Yayınlar, İstanbul 1991.
- GABAİN A. Von. Eski Türkçenin Grameri (Çeviren: Mehmet Akalın), TDK Yayınları, Ankara 1988.
- GÜLENSOY Tuncer, Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü, TDK Yayınları, Ankara 2011.
- GÜLSEREN Cemil, Malatya İli Ağzları, TDK Yayınları, Ankara 2000.
- GÜLSEREN Cemil, Malatya Sözlüğü, Malatya Kitaplığı, Malatya 2014.
- NİŞANYAN Sevan, Çağdaş Türkçenin etimolojik Sözlüğü- Sözcüklerin Soyağacı-, Everest Yayınları, İstanbul 2009.
- ORKUN Hüseyin Namık, Eski Türk Yazıtları, TDK Yayınları, Ankara 1987.
- TEKİN Talat, Orhon Yazıtları, TDK Yayınları, Ankara 2006.